

DVANAESTO PROLAZNO VREME (2024)

SADRŽAJ

I	
KRATAK OSVRT NA OVOGODIŠNJE ISTRAŽIVANJE	4
II	
METODOLOGIJA I STRUKTURA UZORKA.....	8
III	
POSLOVANJE U 2024. GODINI	12
IV	
STATUS I TREND RAZVOJA POSLOVNOG OKRUŽENJA	16
V	
PROGNOZE ZA NAREDNU GODINU	19
VI	
REFORME ZA DUGOROČNI PRIVREDNI RAST	24
VII	
ALOKACIJA BUDŽETSKIH SREDSTAVA	26
VIII	
PRIORITETI ZA EKONOMSKI RAST	28
KORUPCIJA	28
PRAVOSUĐE.....	30
DIGITALNA TRANSFORMACIJA.....	32
VEĆA FLEKSIBILNOST KOJU BI OMOGUĆILI PROPISI O RADU.....	35
ZELENA AGENDA	37
SIVA EKONOMIJA.....	42

I

KRATAK OSVRT NA OVOGODIŠNJE ISTRAŽIVANJE

Istraživanje poslovne klime i poverenja investitora Američke privredne komore u Srbiji (u daljem tekstu: **AmCham**), daje prikaz percepcije kompanija članica AmCham-a, kao i malih i mikro preduzeća (u daljem tekstu:

MMP) van članstva AmCham-a, o poslovnom okruženju u Srbiji, njihovom poslovanju u tekućoj i planovima za narednu godinu, posvećenosti zelenoj agendi i održivom razvoju, kao i o značaju regionalne ekonomske saradnje. Prethodna istraživanja su sprovedena 2013, 2014, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022. i 2023. godine.

SAŽETAK

AmCham kompanije članice umereno su zadovoljne poslovnom klimom u Srbiji, dajući joj ocenu 3 (na skali od 1 do 5), sa postepenim trendom rasta zadovoljnih i pada nezadovoljnih članica. **Zadovoljnih je ove godine najviše, a nezadovoljnih najmanje od kako se ovo istraživanje sprovodi.**

Mala i mikro preduzeća koja nisu AmCham članovi, uglavnom dele stavove većih kompanija ocenjujući poslovnu klimu nešto nižom ocenom 2,8. Uzorak mikro i malih preduzeća je tradicionalno, za nijansu konzervativniji u odnosu na AmCham članice, no iako se radi o veoma maloj razlici, u ovogodišnjem istraživanju, u odnosu na prošlogodišnje, trend je opadajući.

Performanse poslovanja u 2024. godini, i za članice AmCham-a i za mala i mikro preduzeća su dobra, i preko planiranih za ovu godinu, a postignuti rezultati u oba uzorka su bolji u odnosu na prošlogodišnje. Štaviše, poslovni rezultati obe grupe ispitanika su približno na nivou od 2019. godine, što jasno ukazuje na postepeni oporavak privrede nakon globalnih poremećaja uzrokovanih pandemijom COVID-19 i ratom u Ukrajini.

Povećanje poslovanja u narednoj godini i nove investicije očekuje oko dve trećine članica AmCham-a, dok polovina veruje da će doći i do povećanja broja zaposlenih. Iako su nešto oprezniji, kao i ranijih godina, polovina malih i mikro preduzeća očekuje rast poslovanja, dok trećina smatra da će zapošljavati nove kadrove, što je istorijski gledano takođe najveći udeo rastućih mikro i malih preduzeća od kada se radi ovo istraživanje.

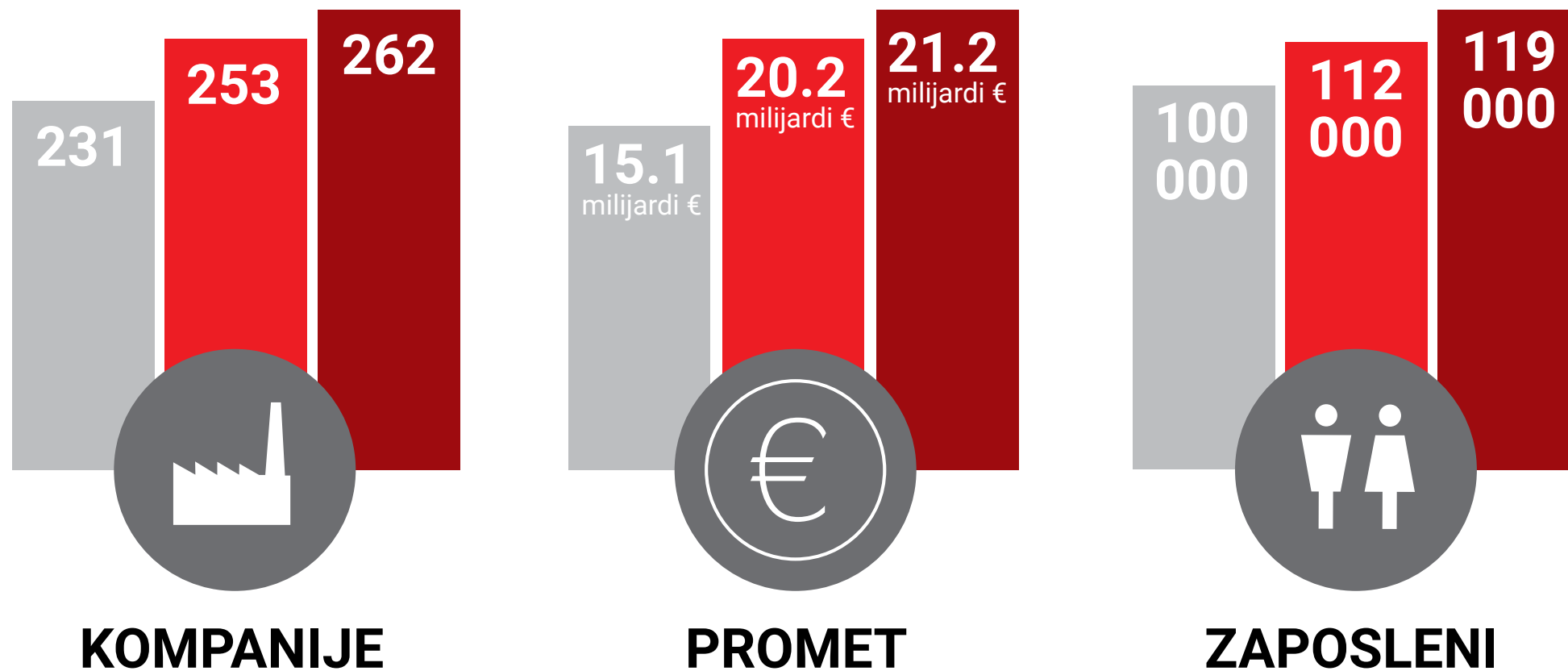
Kao i prethodnih godina, **izazovi sa dostupnošću radne snage vide se kao najznačajniji izazovi za poslovanje**, kako od strane članica, tako i od strane MMP. Ova ocena je potvrđena i činjenicom da je jedini parametar čiji rast nije nadmašio očekivanja za 2024. godinu upravo rast zaposlenosti, što ukazuje na rastuće potrebe kompanija za dostupnim kadrovima. Upitane da preciznije definišu izazove, AmCham članice kao ključne faktore ističu nedostatak kvalifikovane radne snage na domaćem tržištu, primetan rast očekivanja zaposlenih u pogledu zarada i beneficija (što je takođe rezultat inflacionog pritiska koji je bio izraženiji u prethodnom periodu), kao i visoko poresko opterećenje zarada. Prva preporuka malih i mikro kompanija za prevazilaženje ovih izazova, kao i ranijih godina, jeste smanjenje poreskog opterećenja rada. Sa aspekta načina da se identifikovani izazovi prevaziđu, imajući u vidu da velike kompanije imaju više prostora za razmišljanje o dugoročnim strategijama i specifične potrebe za kvalifikovanom radnom snagom, AmCham članice veću važnost daju daljim ulaganjima u obrazovni sistem. Takođe, obrazovanje, prema mišljenju kompanija članica AmCham-a, ali i MMP uzorka, ostaje primarna oblast za ulaganje budžetskih sredstava u cilju povećanja privrednog rasta.

Najveći prošlogodišnji izazov - visoka stopa inflacije, značajno gubi na važnosti za kompanije, mada je i dalje prisutan, ukazujući na postepenu stabilizaciju makroekonomskih prilika u zemlji i globalno.

Kada je reč o reformama za dugoročni privredni rast, članice AmCham-a već više od 6 godina prepoznaju smanjenje korupcije i uspostavljanje vladavine prava i efikasnog pravosuđa kao prve prioritete u reformama koje Vlada Republike Srbije treba sprovesti za sistemsko unapređenje poslovnog okruženja. Nešto manje od polovine AmCham kompanija kao prioritete ističe i razvoj e-uprave i digitalnu transformaciju, kao i sprovođenje zelene agende – kako u oblasti energetike, tako i u oblasti zaštite životne sredine. Ono što je važno izdvojiti kada je reč o reformama koje AmCham članice očekuju, jeste **rastuća potreba za većom fleksibilnošću koju bi omogućili propisi o radu.** Posle 10 godina kontinuiranog pada, broj kompanija kojima je ovo prioritet vraća se na visok nivo iz 2014. godine, ukazujući na potrebu modernizacije pravnog okvira koji prepoznaje digitalizaciju i savremene uslove rada.

Iako su u velikoj meri saglasni sa ovim prioritetima, mikro i mala preduzeća pridaju najveći značaj unapređenju transparentnosti i predvidivosti poreskog sistema i efikasnosti Poreske uprave, a u domenu radnog angažovanja fokusiraju se, tradicionalno, na smanjenje poreskog opterećenja rada.

SNAGA AMCHAM ZAJEDNICE

2021.
2022.
2023.

* Zvanični podaci APR-a za 2021, 2022. i 2023. godinu

II METODOLOGIJA I STRUKTURA UZORKA

AmCham je sproveo istraživanje uz pomoć Ipsos Strategic Marketing-a, u periodu od jula do oktobra 2024. godine. Kompanije koje su AmCham članovi, anketirane su popunjavanjem online upitnika. Pored toga, sproveden je i niz kvalitativnih intervjua, metodom "licem u lice" ili putem video sastanaka, u okviru kojih su komentarisani rezultati kvantitativnog istraživanja.

Imajući u vidu da članice AmCham-a većinski predstavljaju velike i srednje kompanije, kao i prethodnih godina, u istraživanje je uključen i uzorak kompanija van AmCham članstva, sačinjen od mikro i malih preduzeća¹. Cilj uključivanja i poređenja stavova velikih investitora i malih kompanija je što potpunije sagledavanje stanja celokupne privrede i neophodnih koraka za njen brži rast.

Predstavnici mikro i malih preduzeća intervjuisani su metodom „licem u lice“ ili telefonski. Intervjui su vođeni sa osobama koje zauzimaju najviše položaje u kompaniji. Uzorak je napravljen korišćenjem spiska svih poslovnih subjekata registrovanih u Privrednom registru Srbije (2023).

Instrument korišćen u ovom istraživanju bio je upitnik napravljen na osnovu instrumenata korišćenih u prethodnim talasima istraživanja uz dodatak pitanja o zelenoj agendi i ostalim aktuelnim temama.

STRUKTURA UZORKA

AmCham uzorak čine odgovori 155 kompanija članica, od kojih je 28% velikih, 29% srednjih, 27% malih i 16% mikro kompanija. Oko trećine kompanija iz uzorka čine kompanije sa više od 250 zaposlenih (28%), nešto je više onih sa od 50 do 250 zaposlenih (34%), a 38% čine kompanije sa

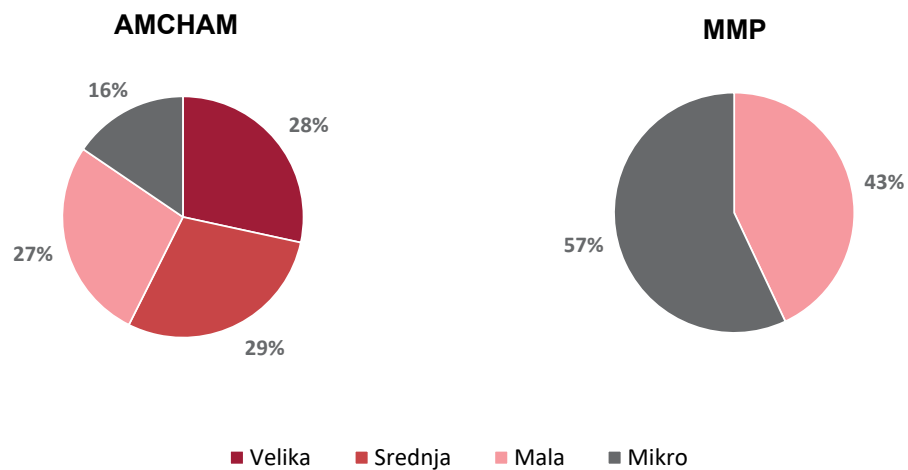
1) Stratifikovani uzorak mikro i malih preduzeća sa 5 ili više zaposlenih koja posluju u Srbiji pet ili više godina.

50 i manje zaposlenih. Preko četiri petine ispitanika (81%) kod AmCham članica zauzima top menadžment pozicije, dok 19% čine ispitanici sa statusom srednjeg menadžmenta. Velika većina AmCham članica nema niti jednog zaposlenog sa minimalnom zaradom regulisanom propisima Republike Srbije (76%). Nešto više od desetine članica AmCham-a koriste mere državne pomoći i njihov udeo je tek nešto veći od udela mikro i malih preduzeća koje koriste ove mere (AmCham - 10% vs MMP - 6%). Ovim se nastavlja trend daljeg smanjenja broja kompanija koje koriste mere državne pomoći u odnosu na prethodne godine, što se objašnjava završavanjem paketa državne pomoći koja je ponuđena tokom pandemije COVID-19. Kompanije koje su učestvovalе u istraživanju pokrivaju razne industrije – sektor proizvodnih delatnosti (teške i lake industrije), trgovine i logistike, finansijskih usluga, profesionalnih usluga (pravne, računovodstvo i revizija, arhitektonske i građevinske, poreske, upravljačke, uključujući i savetovanje), informaciono-komunikacionih tehnologija (IKT), zdravstva i farmacije itd.

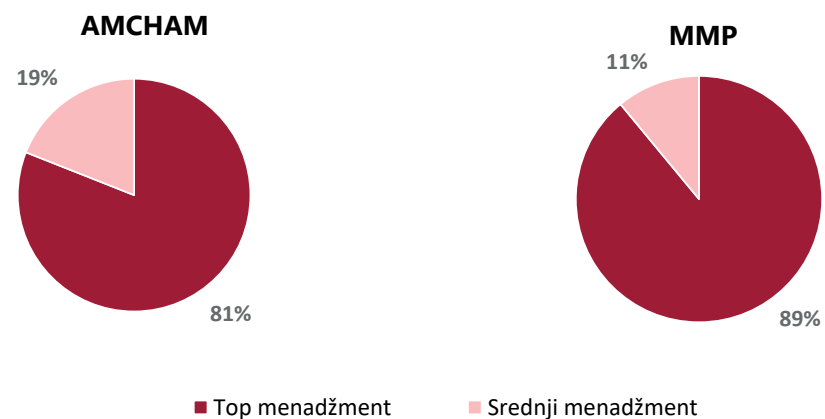
Kvalitativno istraživanje sprovedeno je putem direktnih intervjua sa 42 odabrane kompanije sa velikim brojem zaposlenih iz AmCham članstva, koji su podrazumevali komentarisanje rezultata kvantitativnog istraživanja i detaljne razrade ključnih izazova poslovanja. Skoro svi intervjuisani u okviru kvalitativnog uzorka su generalni direktori kompanija.

Uzorak mikro i malih preduzeća čini 153 kompanije, od kojih je 57% mikro i 43% malih. 35% ovog uzorka čine kompanije sa manje od 50 zaposlenih, a 65% čine firme sa 10 ili manje zaposlenih. Kod mikro i malih preduzeća sličan je udeo predstavnika na top menadžment pozicijama kao i kod AmCham članica (89%), dok je oko desetine na pozicijama srednjeg menadžmenta (11%). Kao što je prethodno navedeno, tek 6% mikro i malih firmi koristi mere državne pomoći, a 75% njih nema niti jednog zaposlenog sa minimalnom zaradom. Kompanije koje su učestvovalе u istraživanju pokrivaju različite delatnosti. Ipak, najveći broj mikro i malih preduzeća koja nisu AmCham članice posluje u sektoru trgovine na veliko i malo, obavlja stručne i profesionalne usluge, bavi se lakom (prehrambene, duvanske, tekstilne itd.) ili teškom industrijom.

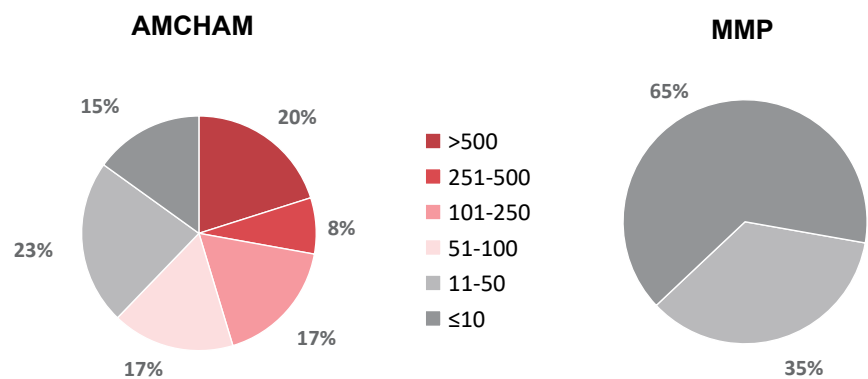
VELIČINA KOMPANIJE

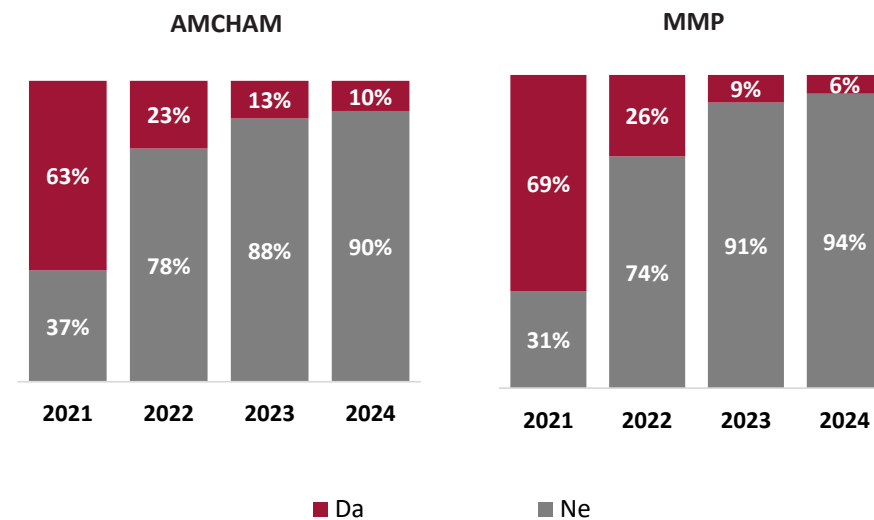
POZICIJA ISPITANIKA

BROJ ZAPOSLENIH

KORIŠĆENJE DRŽAVNE POMOĆI

III

POSLOVANJE U 2024. GODINI

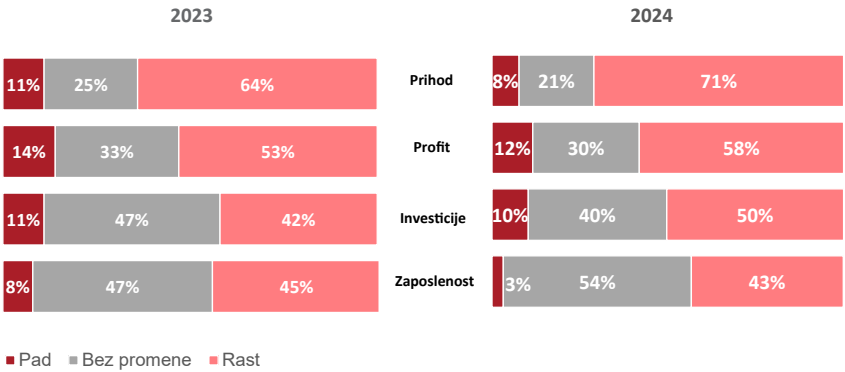
Na pitanje kakve su njihove performanse poslovanja u 2024. godini, i članice AmCham-a i mala i mikro preduzeća tvrde da su planovi za ovu godinu prevaziđeni, a prijavljuju i bolje rezultate u odnosu na prošlogodišnje. Štaviše, poslovni rezultati obe grupe ispitanika su približno na nivou od 2019. godine, što jasno ukazuje na postepeni oporavak privrede nakon krize uzrokovane pandemijom COVID-19 i krize u Ukrajini.

Tako je u domenu prihoda i profita, 71% i 58% AmCham kompanija članica ostvarilo rast, dok je rast za 2024. godinu prethodno prognoziralo 62%. Kada su u pitanju investicije, 50% AmCham članica ostvarilo je rast u ovoj godini, što je skok u odnosu na 2023. godinu, kada je investiralo 42% kompanija. Kretanje zaposlenosti u 2024. godini je na sličnom nivou kao prethodne godine - 43% AmCham kompanija članica je povećalo broj zaposlenih (što je nešto manje od prognoziranih 53%), dok oko polovine njih nije imalo promene u ukupnom broju zaposlenih.

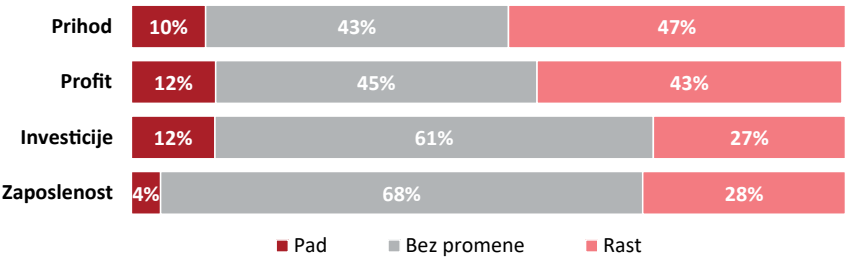
Ova godina nam je, po učinku u prva tri kvartala, najbolja od kada smo izašli iz pandemije. Sad smo skoro na nivou iz 2019. godine. Imamo stabilizaciju ekonomskih i makroekonomskih prilika i na uvozno/izvoznim tržištima, i lokalno, i to se odmah reflektuje na rezultate. Sada zavisi samo od nas.

Takođe, AmCham članice tradicionalno ostvaruju nešto bolje rezultate u odnosu na MMP. Ovo je najočiglednije kada su u pitanju prihod i profit za koje velika većina članica AmCham-a tvrdi da je veći nego prošle godine (pomenutih 71% i 58%), dok isto prijavljuje značajno manji broj mikro i malih preduzeća (47% i 43%). Približan udeo mikro i malih preduzeća, oko polovine, smatra da će se profit i prihodi zadržati na istom nivou (43% i 45%). I u pogledu investicija i zaposlenosti, MMP očekivano imaju nešto slabije rezultate od AmCham članica. Naime, najveći udeo MMP, dve trećine ili više njih, saopštava da će investicije i zaposlenost ostati na istom nivou (61% i 68%), a tek oko četvrtine njih očekuje da će porasti (27% i 28%).

AMCHAM: PERFORMANSE POSLOVANJA U 2023. I 2024. GODINI

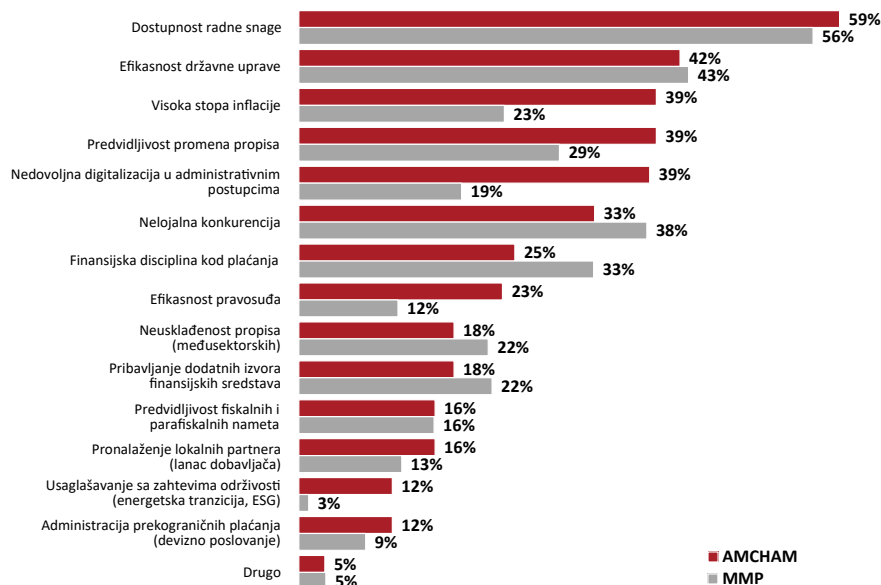

MMP: PERFORMANSE POSLOVANJA U 2024. GODINI

Kao i prethodnih godina, izazovi sa dostupnošću radne snage i efikasnošću državne uprave vide se kao najznačajniji izazovi za poslovanje, kako od strane članica, tako i od strane MMP. Sa druge strane, najveći prošlogodišnji izazov - visoka stopa inflacije, značajno gubi na važnosti za kompanije, zauzimajući treće mesto kod AmCham kompanija članica (sa prošlogodišnjih 64%, na ovogodišnjih 39%), a tek šesto mesto kod MMP uzorka (sa prošlogodišnjih 73%, na ovogodišnjih 23%).

NAJVEĆI IZAZOVI ZA POSLOVANJE

Tri najveća izazova sa kojima se suočavaju kompanije na tržištu radne snage, bez obzira na njihovu veličinu, su visoka očekivanja kandidata i zaposlenih u pogledu zarada i beneficija (AmCham: 67%, MMP: 58%), što kompanije tumače i kao pritisak inflatornih očekivanja iz prethodnog perioda, ali i manjak raspoloživog ljudskog kapitala na domaćem tržištu (AmCham: 62%, MMP: 57%) i visoko poresko opterećenje plata posebno u sektoru mikro i malih preduzeća (AmCham: 44%, MMP: 73%). Ne čudi da je poresko opterećenje plata na prvom mestu za male i mikro kompanije, imajući u vidu njihovu ograničenu finansijsku snagu, nivo produktivnosti i kapacitete za podnošenje visokih troškova rada, što direktno utiče na njihovu konkurentnost i sposobnost da privuku i zadrže kvalifikovane radnike. U tom pogledu, očekivano je da prva preporuka malih i mikro kompanija bude smanjenje poreskog opterećenja rada (AmCham: 56%, MMP: 78%). Sa druge strane, imajući u vidu da velike kompanije imaju više prostora za razmišljanje o dugoročnim strategijama i specifične potrebe za kvalifikovanom radnom snagom, AmCham članice veću važnost daju daljim ulaganjima u obrazovni sistem (AmCham: 72%, MMP: 58%).

Kadrova koji su nam potrebni na tržištu nema. Imamo već godinu ipo dana otvorenih, veoma dobro plaćenih pozicija, ali ne nalazimo adekvatne kadrove. Za neke druge, jednostavnije poslove, deo otvorenih pozicija smo uspeali da „rešimo“ digitalizacijom internih procesa, ali i za to su potrebna i dugoročna ulaganja.

Izazov o kome niko u privredi otvoreno ne govori je prosečan nivo produktivnosti u privredi. Ukoliko želimo da budemo brzo rastuća ekonomija, moramo da razmišljamo kako malim i srednjim preduzećima da olakšamo da se digitalizuju i automatizuju. Potrebni su nam ekspertski centri i ne samo sektorska podrška, već drugačiji pristup malima i velikima.

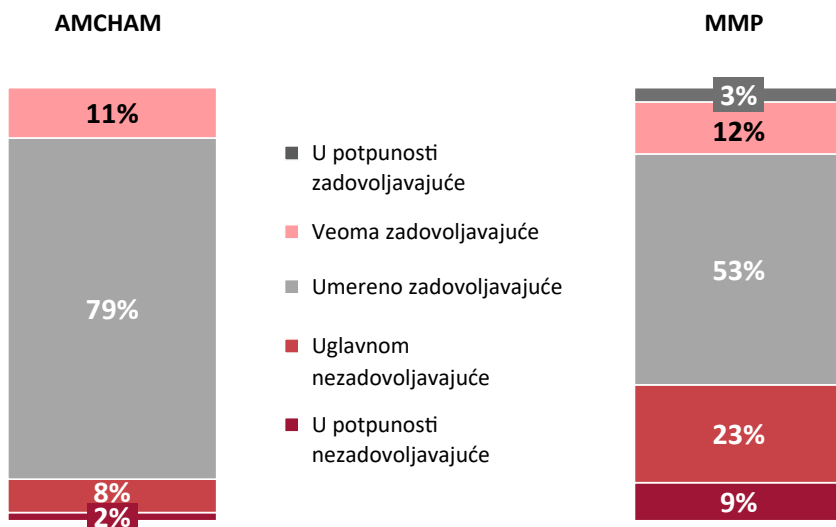
Blago povećanje važnosti na listi izazova za AmCham članove beleži predvidljivost promena propisa (39%), što se može objasniti nedostatkom jasnih informacija kako će određene EU regulative (posebno u oblasti održivosti) biti transponovane u domaće zakonodavstvo ili kako će se kompanije morati prilagoditi novim standardima i zahtevima u pogledu izveštavanja, implementacije zelene energije i smanjenja emisije ugljen-dioksida, ostavljajući kompanije u neizvesnosti u pogledu budućih obaveza i usklađenosti poslovanja.

Sa druge strane, upadljivo je da za MMP uzorak nelojalna konkurencija i finansijska disciplina kod plaćanja predstavljaju veće izazove, što se može objasniti ograničenim resursima ovih preduzeća, koja teže održavanju likvidnosti i stabilnosti, ali se suočavaju s neregularnim poslovnim praksama i kašnjenjem u naplati potraživanja.

IV STATUS I TREND RAZVOJA POSLOVNOG OKRUŽENJA

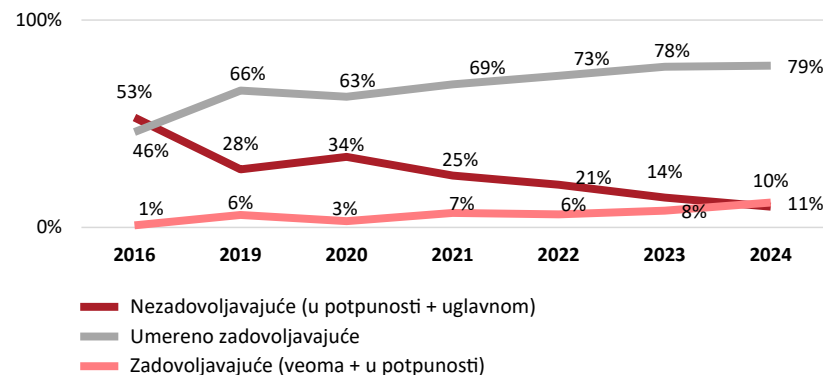
Kada je reč o poslovnom okruženju u Srbiji, i među članicama AmCham-a (79%), i među malim i mikro preduzećima (53%), preovladava umereno zadovoljstvo – srednja ocena za AmCham uzorak je 3 dok je za uzorak mikro i malih preduzeća 2,8. S druge strane, mikro i mala preduzeća pokazuju veći udeo kako veoma i u potpunosti zadovoljnih (AmCham:11%, MMP: 15%), tako, i još sa većim udelom, uglavnom i u potpunosti nezadovoljnih poslovnim okruženjem (AmCham: 10%, MMP: 32%).

OCENA POSLOVNOG OKRUŽENJA U SRBIJI

Dok je udeo umereno zadovoljnih među AmCham članicama stabilan i bez značajnijih promena, nastavljen je trend blagog rasta veoma i u potpunosti zadovoljnih i pada nezadovoljnih članica. Važno je napomenuti da je procenat negativnih ocena na svom minimumu od kada se prati ovaj pokazatelj – tek 10% članica saopštava da je u potpunosti ili uglavnom nezadovoljno, dok je u 2016. to činilo preko polovine ispitanika.

AMCHAM: OCENA POSLOVNOG OKRUŽENJA U SRBIJI (TREND)

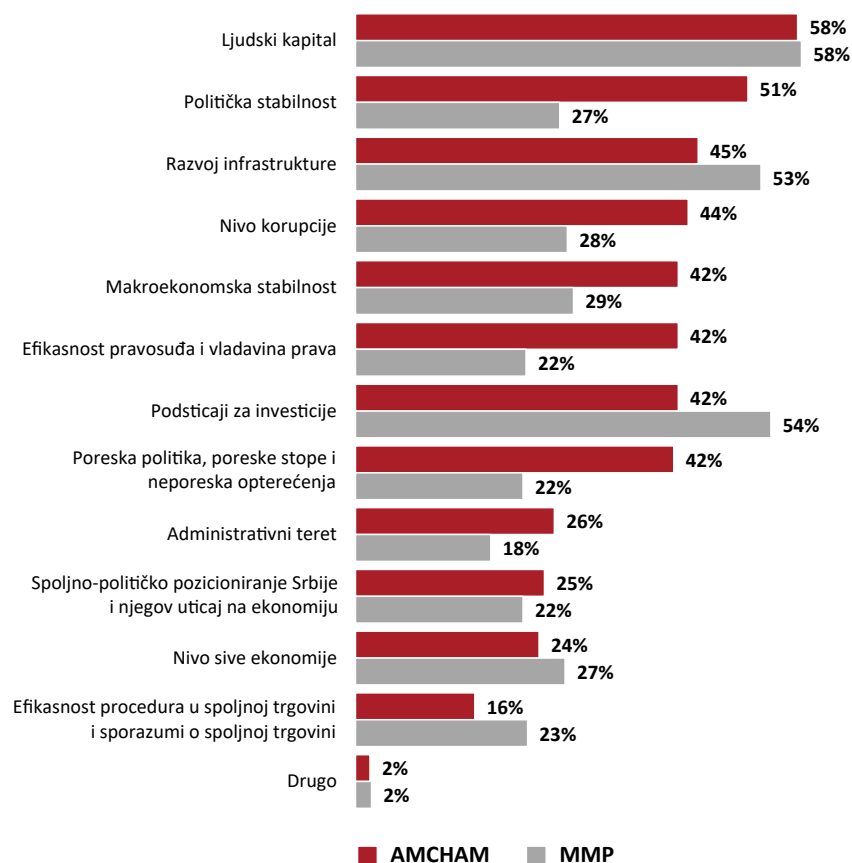
Sa druge strane, kod MMP uzorka primetan je blag pad u procentu onih koji su veoma zadovoljni (sa 21% u 2023. godini na 15% u 2024. godini) i rast onih koji izražavaju nezadovoljstvo poslovnim okruženjem (sa 23% u 2023. godini na 31% u 2024. godini).

Percepcija AmCham članica o tome koji faktori imaju najveći uticaj na strane investitore nije se značajnije promenila u odnosu na prošlogodišnje istraživanje – najvažniji faktori koji utiču na odluku stranih investitora da li da pokrenu poslovanje u Srbiji su ljudski kapital (58%) i politička stabilnost (51%), a zatim i razvijenost infrastrukture (45%) i nivo korupcije (44%). Takođe, MMP u pet najrelevantnijih faktora najčešće ubrajaju ljudski kapital (58%), podsticaje za investicije (54%) i razvoj infrastrukture (53%). Izbijanje u prvi plan raspoloživosti ljudskog kapitala kao faktora za privlačenje stranih investicija, uz istovremeno navođenje nedostatka raspoloživosti ljudskog kapitala kao najvećeg izazova i za strane velike i za male domaće investitore, govori o smeru u kome razvojne politike treba da idu, ukoliko se računa na nastavak i ubrzanje trenda privrednog rasta.

Najveća razlika između dva uzorka vidi se u stavovima o ulozi političke stabilnosti (AmCham: 51%, MMP: 27%) u investicionim odlukama. Ovaj jaz u percepciji može se objasniti činjenicom da politička stabilnost ima veći uticaj na velike kompanije, koje posluju u međunarodnim okvirima i zavise od stabilnog poslovnog okruženja za dugoročne strateške odluke i veće investicije. Sa druge strane, male kompanije nešto veći značaj pridaju podsticajima za investicije nego što to čine AmCham članice (AmCham: 42%, MMP: 54%).

Ako radite u poljoprivredi, najveći izazovi su klimatske prirode - suša. Drugi je nedostatak dugoročne strategije države, da bi rezultati usledili. Ništa ne može kratkoročno. Ni melioracione mere, ni mere za podršku stočarstvu. Treba nam plan za 10 godina.

PERCEPCIJA RELEVANTNIH FAKTORA ZA STRANE INVESTITORE

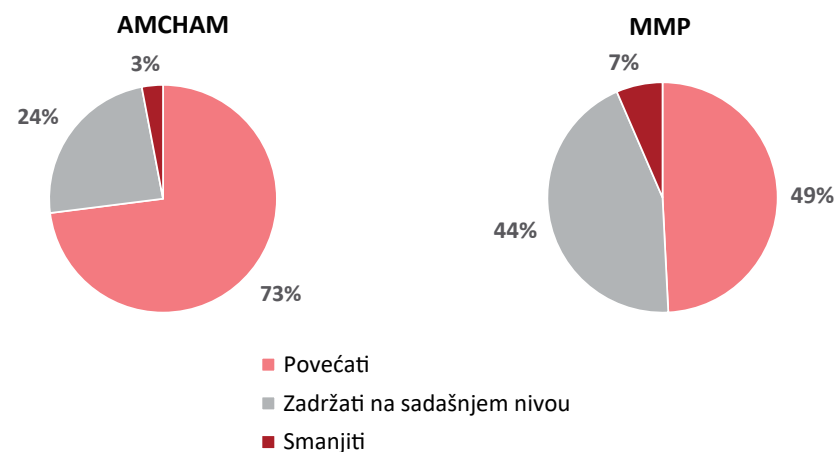

V PROGNOZE ZA NAREDNU GODINU

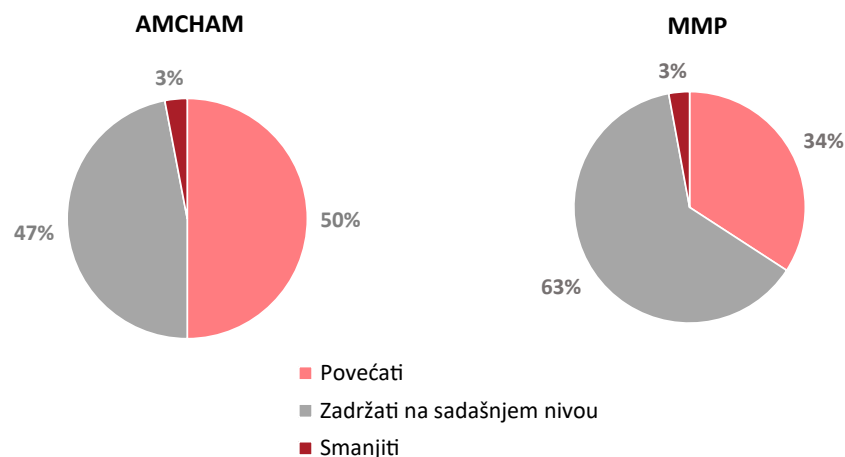
Kada je reč o očekivanjima u vezi sa poslovanjem u narednoj godini, jasno je uočljiv trend rasta optimizma među AmCham članicama u odnosu na prethodne godine. Naime, povećanje poslovanja u narednoj godini očekuje oko tri četvrtine članica AmCham-a (73%) što je nivo prepandemijskih vrednosti, a polovina ispitanika veruje da će doći i do povećanja broja zaposlenih (50%). Istovremeno, da će se poslovanje i broj zaposlenih zadržati na trenutnom nivou smatra 24%, odnosno 47% članica. Samo 3% kompanija u AmCham članstvu očekuje pad poslovanja, odnosno otpuštanja.

Pozitivne prognoze za rast poslovanja i zaposlenosti ove godine dele i mala i mikro preduzeća - udeo MMP uzorka koji očekuje rast poslovanja u 2025. godini je 49%, dok 34% njih planira nova zapošljavanja. Značajan broj ispitanika oprezno prognozira održanje poslovanja (44%) i broja zaposlenih (63%) na ovogodišnjem nivou. Tek 7% MMP očekuje pad poslovanja, a 3% i otpuštanja u narednoj godini.

OČEKIVANJA U VEZI SA POSLOVANJEM U NAREDNOJ GODINI

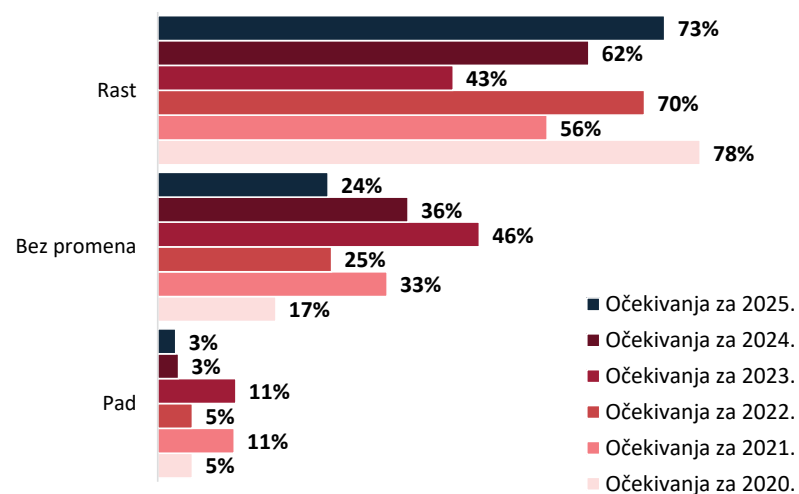

OČEKIVANE PROMENE BROJA ZAPOSLENIH U NAREDNOJ GODINI

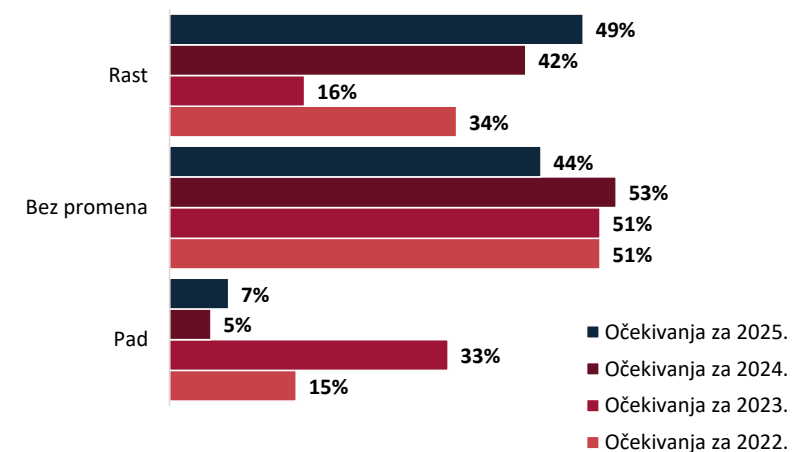

Ovo značajno povećanje procentnih poena u odnosu na prognoze rasta poslovanja za 2023. godinu jasan je pokazatelj oporavka ekonomije i jačanja poverenja investitora. Takođe, porast očekivanja malih i mikro kompanija je očigledan i na najvišem nivou od kada je uzorak uključen u istraživanje.

AMCHAM: OČEKIVANJA U VEZI SA POSLOVANJEM U NAREDNOJ GODINI (TREND)

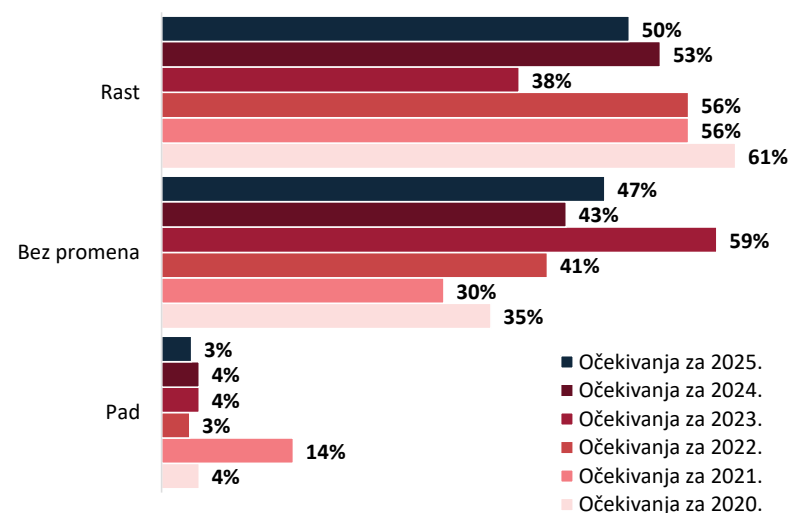

MMP: OČEKIVANJA U VEZI SA POSLOVANJEM U NAREDNOJ GODINI (TREND)

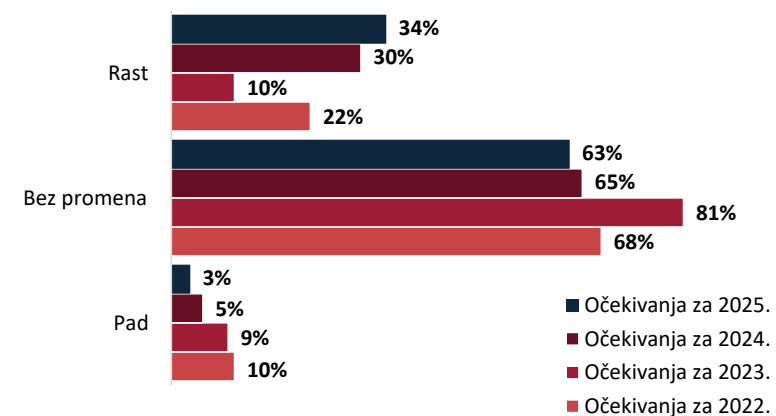

Stabilni optimizam među članicama i MMP kompanijama je očigledan i kada je u pitanju kretanje broja zaposlenih u narednoj godini, pa je udeo onih koji očekuju povećanje približan prošlogodišnjem nivou, kao i udeo onih koji očekuju stagnaciju u ovom pogledu.

AMCHAM: PLANIRANE PROMENE BROJA ZAPOSLENIH ZA NAREDNU GODINU (TREND)

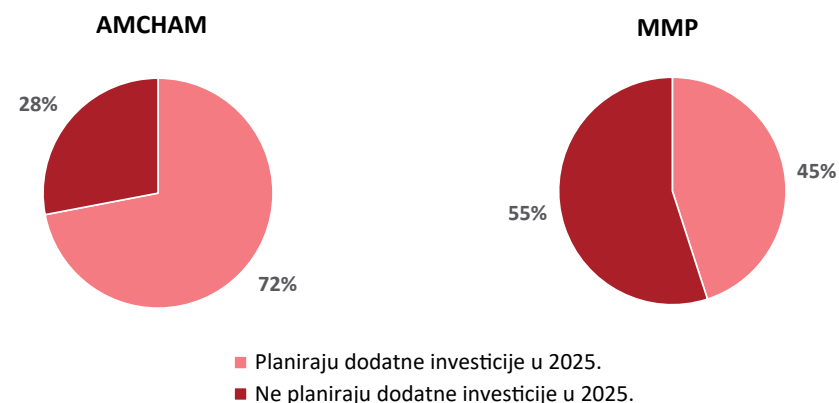

MMP: PLANIRANE PROMENE BROJA ZAPOSLENIH ZA NAREDNU GODINU (TREND)

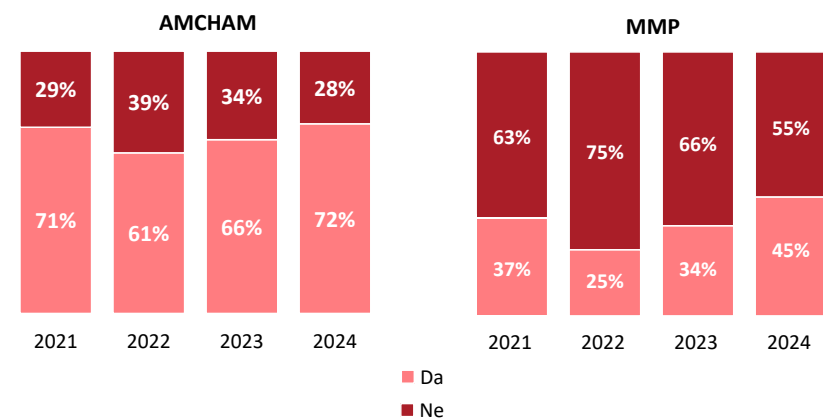

Postoji velika razlika između uzoraka kada je u pitanju stav prema dodatnim investicijama u 2025. godini. Dve trećine članica AmCham-a (72%) planira dodatne investicije, dok je udeo onih koji planiraju dodatne investicije kod mikro i malih preduzeća skoro duplo manji (45%). Ovakav rezultat je konzistentan sa rezultatima prethodnih ciklusa istraživanja, mada je vredno pomena da je rast ubrzaniji kod obe grupe ispitanika i da je na rekordnom nivou u poslednjih nekoliko godina.

DODATNE INVESTICIJE U NAREDNAJ GODINI

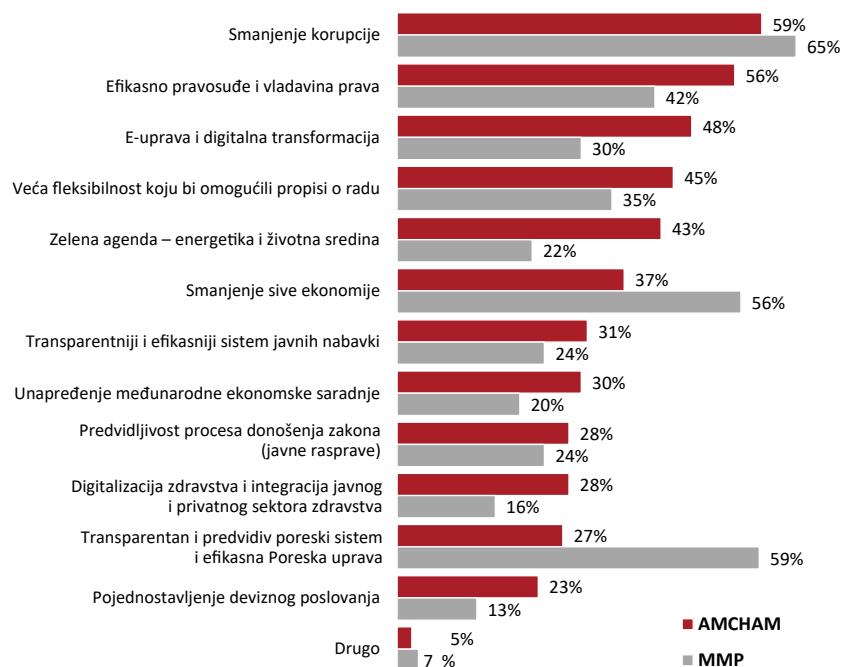
DODATNE INVESTICIJE U NAREDNAJ GODINI (TREND)

VI REFORME ZA DUGOROČNI PRIVREDNI RAST

Kada je reč o reformama koje Vlada treba da sprovede u cilju unapređenja poslovnog okruženja, lista prioriteta za AmCham članice nije se značajno promenila u odnosu na prethodni ciklus istraživanja. Kompanije i dalje kao najvažnije izdvajaju smanjenje korupcije (59%) i unapređenje rada pravosuđa i vladavine prava (56%), razvoj e-uprave i digitalnu transformaciju (48%), sprovođenje zelene agende – kako u oblasti energetike, tako i u oblasti zaštite životne sredine (43%), kao i suzbijanje sive ekonomije (37%).

PRIORITETNE REFORME VLADE ZA UNAPREĐENJE POSLOVNOG OKRUŽENJA

Jedina značajna procentualna razlika u odnosu na prethodne godine, jeste rastuća potreba za većom fleksibilnošću koju bi omogućili propisi o radu, koja je skočila sa 33% prošle godine na 45% ove godine, sa konstantnim trendom rasta od 2020. godine, dostižući nivo iz 2014. godine.

MMP prioritizuju iste reforme kao AmCham članovi, ali u nešto drugačijem redosledu. Dok postoji saglasnost između AmCham članica i MMP u pogledu važnosti smanjenja korupcije, čije je suzbijanje očekivano i značajnije za mala i mikro preduzeća (AmCham: 59%, MMP: 65%), MMP veliku važnost među navedenim reformama pridaju unapređenju transparentnosti i predvidivosti poreskog sistema i povećanoj efikasnosti Poreske uprave (59%). Dalje, MMP uzorak prioritizuje smanjenje sive ekonomije (56%), efikasno pravosuđe i vladavinu prava (42%), veću fleksibilnost koju bi omogućili propisi o radu (35%) i e-Upravu i digitalnu transformaciju (30%).

Ono u čemu se približavaju stavovi velikih i malih kompanija jeste značaj efikasnog pravosuđa i vladavine prava, koju ove godine kao prioritet ocenjuje 12% više MMP kompanija. Sa druge strane, ono u čemu se razlikuju prioriteti ova dva uzorka, jeste sprovođenje zelene agende, koje je duplo važnije AmCham uzorku, u odnosu na MMP uzorak.

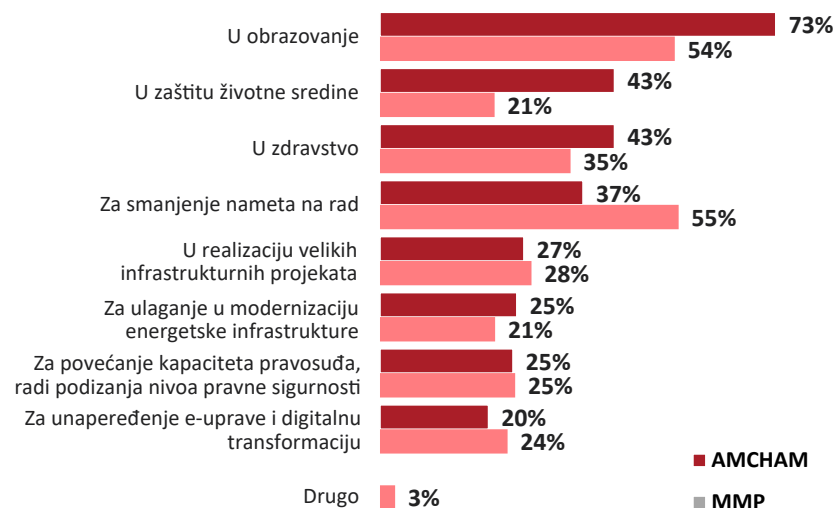
VII ALOKACIJA BUDŽETSKIH SREDSTAVA

Već nekoliko godina zaredom, više od dve trećine ispitanika u okviru članstva AmCham-a (73%), ali i malih i mikro preduzeća (54%), smatra da bi obrazovanje trebalo da bude prvi prioritet za alokaciju budžetskih sredstava sa ciljem povećanja privrednog rasta. Po pitanju ostalih prioriteta za ulaganje, kompanije su vrlo podeljene, a blagu prednost daju ulaganjima u zdravstvo i zaštitu životne sredine.

Najveći pad važnosti beleži se u oblasti realizacije velikih infrastrukturnih projekata, koja je sa drugog mesta prošle godine, pala na peto mesto. U ovom kontekstu, dok 28% članica AmChama i 25% mikro i malih preduzeća očekuje pozitivan uticaj od najavljenih javnih ulaganja Vlade Republike Srbije zaključno sa 2027. godinom, većina od oko 69% AmCham članova i 74% mikro i malih preduzeća ne očekuje nikakav uticaj. Kompanije od pozitivnih uticaja uglavnom očekuju direktno učešće u projektima izgradnje i razvoja infrastrukture, povećanje projekata finansiranja, povećanje javne potrošnje, kao i mogućnost promocije Srbije kao investicione destinacije.

S druge strane, većina mikro i malih preduzeća, kao i ranijih godina, prioritetnim smatra ulaganja koja bi imala za cilj smanjenje nameta na rad (55%), pri čemu je fokus na smanjenju opterećenja na najniže zarade.

ULAGANJA BUDŽETSKIH SREDSTAVA ZA PODSTICANJE PRIVREDNOG RASTA

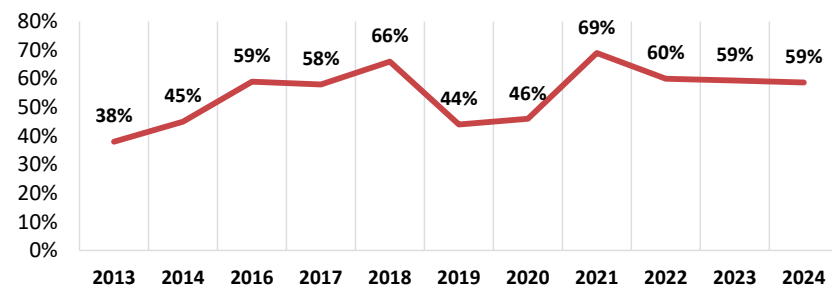

VIII PRIORITETI ZA EKONOMSKI RAST

KORUPCIJA

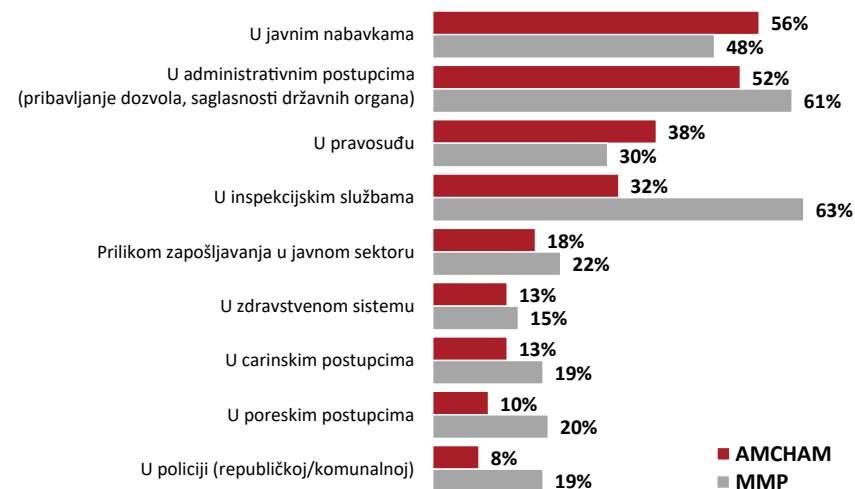
Smanjenje korupcije je prema članicama AmCham-a i MMP-a najrelevantnija reforma koju je potrebno sprovesti, kako bi se unapredilo poslovno okruženje u Srbiji. Sa ovim se podudara i rastući trend pozitivnih odgovora na pitanje „Da li korupcija utiče na vaše poslovanje?“ iz godine u godinu.

AMCHAM TREND: SMANJENJE KORUPCIJE KAO REFORMSKI PRIORITET

Najveći broj AmCham članica, kao i malih i mikro preduzeća, smatra da je korupcija najzastupljenija u javnim nabavkama (AmCham: 56%, MMP: 48%) i administrativnim postupcima (AmCham: 52%, MMP: 61%). Dodatno, inspeksijske službe izdvajaju se kao još jedna oblast u kojoj je korupcija zastupljena u velikoj meri, po mišljenju mikro i malih preduzeća (63%). Upravo najveće razlike između AmCham članica i MMP registruju se u pogledu percepcija zastupljenosti korupcije u inspeksijskim službama. Ove razlike mogu se objasniti manjem kapacitetu MMP-a da ispune komplikovane regulatorne zahteve, kao i manjim resursima da se zaštite od neformalnih praksi i nepravilnosti.

ZASTUPLJENOST KORUPCIJE U RAZLIČITIM OBLASTIMA

AmCham članovi digitalizaciju vide kao dobar odgovor na koruptivne prakse, što kao posledicu ima sve glasnije zahteve privrede za daljim razvojem eUprave i digitalizacijom administrativnih procedura (reformski prioritet za 48% AmCham članova). Da je digitalizacija, prema mišljenju privrede, moćan alat u borbi protiv korupcije, pokazuju i stavovi malih i mikro kompanija, od kojih 44% izdvaja dalju digitalizaciju inspeksijskih postupaka kao jedan od prioriteta daljeg razvoja eUprave.

Na pitanje percepcije korupcije, sve što mogu da kažem da je visoka, i što je najgore, to nije ništa novo.

PRAVOSUĐE

Funkcionisanje pravosudnog sistema ima direktan i dalekosežan uticaj na predvidljivost poslovanja, te ne čudi prioritizacija unapređenja vladavine prava i efikasnosti pravosuđa među dve najbitnije reforme već nekoliko godina zaredom. Veći deo članica AmCham ocenjuje efikasnost pravosuđa kao nisku, odnosno vrlo nisku (58%), dok je 36% ocenjuje kao umerenu.

OCENA EFIKASNOSTI PRAVOSUĐA

AMCHAM

MMP

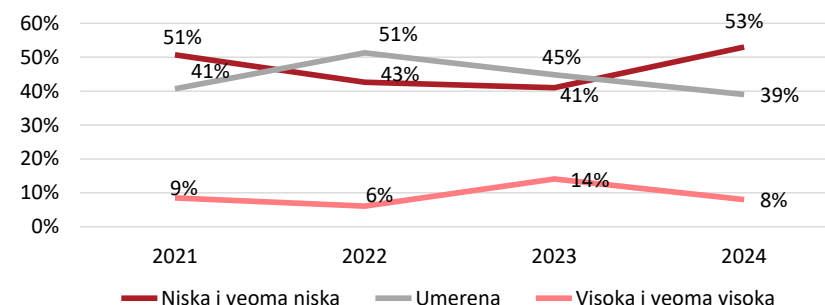

■ Vrlo niska ■ Niska ■ Umerena ■ Visoka ■ Vrlo visoka

Kao što je pomenuto, reforma pravosuđa posebno dobija na značaju kod malih i mikro kompanija u prethodnom periodu, sa čime se poklapaju i ocene efikasnosti koje su značajno lošije nego prošle godine. Naime, 53% mikro i malih preduzeća ocenjuje efikasnost pravosuđa kao nisku i vrlo nisku (naspram 41% u 2023. godini), 39% kao umerenu (naspram 45% u 2023. godini), dok 8% vidi efikasnost kao visoku (naspram 14% u 2023. godini).

Digitalizacija pravosudnih postupaka, posebno kroz uvođenje e-suda, je ključna mera za smanjenje dužine sudskih procesa i unapređenje transparentnosti pravosudnih postupaka. Efikasnost pravosuđa je među najbitnijim reformskim merama koju Vlada treba da sprovede, jer funkcionalan pravosudni sistem ima direktan uticaj na predvidljivost poslovanja.

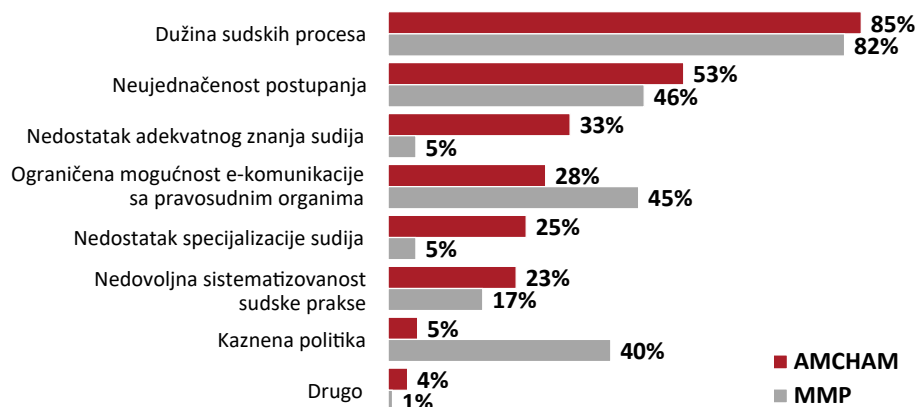
MMP TREND: OCENA EFIKASNOSTI PRAVOSUĐA

Kao najveće prepreke za poslovanje koje proizilaze iz funkcionisanja pravosudnog sistema, i velike i male kompanije najpre ističu dužinu sudskih procesa (AmCham: 85%, MMP: 82%) i neujednačenost postupanja (AmCham: 53%, MMP: 46%). Dodatno, oko trećine članica navodi nedostatak adekvatnog znanja i specijalizacije sudija kao značajnu prepreku za njihovo poslovanje. Po mišljenju MMP, jednu od značajnih prepreka poslovanju predstavlja slaba kaznena politika (40%). S obzirom na rastuće prigovore na finansijsku disciplinu kod plaćanja, ali i nelojalnu konkurenciju, sa kojom se suočava svaka četvrta firma, izostanak adekvatnog pravosudnog ishoda posebno negativno utiče na poslovanje malih i mikro preduzeća.

Privreda već duži niz godina, kao preporuku Vladi na ovakve loše ocene pravosuđa, predlaže digitalizaciju, tj. uvođenje e-suda, kao način za smanjenje dužine sudskog procesa (prvenstveno kroz mogućnost elektronskog dostavljanja, transparentnost samog postupka i toka predmeta, kao i pristupa podnescima), uz mogućnost pozitivnog delovanja i na ujednačenost postupanja (zbog objavljivanja i mogućnosti pretraživanja presuda), i smanjenje percepcije korupcije uslovljene tom dodatnom transparentnošću.

NAJVEĆE PRAVOSUDNE PREPREKE ZA POSLOVANJE (TREND)

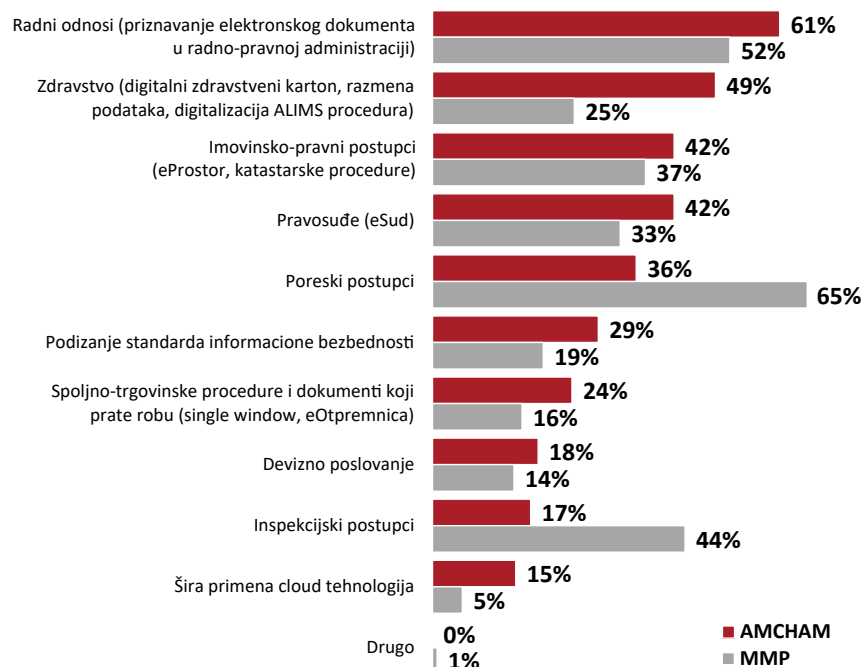
DIGITALNA TRANSFORMACIJA

Iako je zabeležen nesumnjiv napredak u ovoj oblasti u prethodnom periodu, AmCham članovi veruju da i dalje postoji veliki potencijal za značajno poboljšanje poslovnog okruženja putem digitalne transformacije javne uprave.

Postoji visoko slaganje između AmCham članica i MMP uzorka da su radni odnosi jedna od prioriteta oblasti za uvođenje eUprave (AmCham: 61%; MMP: 52%), što podrazumeva proširenje mogućnosti elektronske dostave i elektronskog potpisivanja opštih i pojedinačnih akata kojima se odlučuje o pravima, obavezama i odgovornostima iz radnog odnosa, kao što su rešenje o plaćenom odsustvu, rešenje o neplaćenom odsustvu, rešenje o porodiljskom odsustvu i sl. Pored toga, članice još ističu i zdravstvo (49%), pravosuđe (42%), i imovinsko-pravne postupke (42%).

Mikro i mala preduzeća na prvo mesto stavljaju digitalizaciju poreskih procedura (65%). Osim pomenutih radnih odnosa, prednost daju digitalizaciji inspekcijских postupaka (44%), imovinsko-pravnih postupaka i pravosuđa.

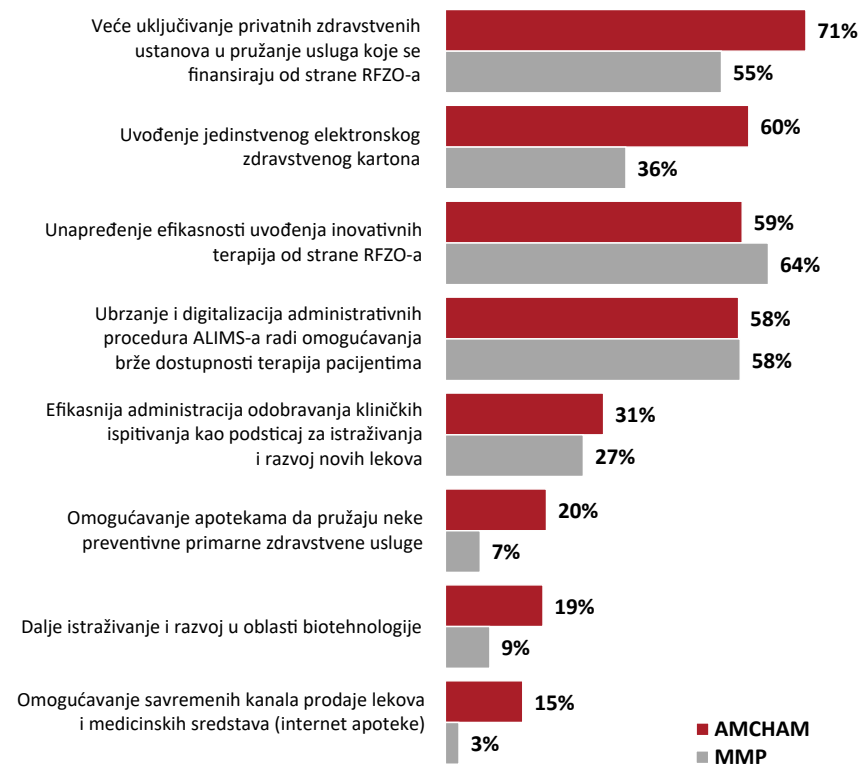
PRIORITETNE OBLASTI ZA UVOĐENJE E-UPRAVE

Modernizacija radnog zakonodavstva može početi jednostavnim korakom. Omogućavanjem šire primene elektronske dostave i elektronskog potpisivanja dokumenata, država bi značajno unapredila procese u vezi sa radnim odnosima, prilagođavajući ih savremenim uslovima rada. Smanjila bi se administracija, a povećala efikasnost i transparentnost poslovanja.

Kada je reč o zdravstvu, čak 60% AmCham članica kao prioritetan pravac reforme zdravstva navodi uvođenje jedinstvenog elektronskog kartona, a skoro isti broj (58%) ubrzanje i digitalizaciju ALIMIS procedura za omogućavanje brže dostupnosti terapija pacijentima.

PRIORITETNE OBLASTI U REFORMI ZDRAVSTVA

Tokom prošle godine, usvojen je Zakon o zdravstvenoj dokumentaciji i evidencijama u oblasti zdravstva kojim je postavljen okvir za digitalizaciju, ali kompanije i dalje čekaju na njegovu implementaciju. Digitalizacija ALIMS procedura, posebno u postupcima izdavanja dozvola za lekove donela je pozitivne pomake u 2024. godini, ali bez smanjenja zaostalih predmeta izostaje suštinsko unapređenje efikasnosti postupaka koje sprovodi ALIMS.

VEĆA FLEKSIBILNOST KOJU BI OMOGUĆILI PROPISI O RADU

Fleksibilnost radnog zakonodavstva je u AmCham uzorku bila prioritetna reforma 2013. i 2014. godine, dok se posle izmene propisa o radu, tražnja za tom vrstom reforme značajno smanjila. Od pandemije pa na dalje, beleži se postepeni rast važnosti ovog prioriteta, dok je skok u ovoj godini nešto značajniji (sa 33% prošle godine na 45% ove godine) i približan je vrednosti iz 2014. godine. Faktori koji utiču na ovaj rast su mnogostruki. Sa jedne strane tu su izmene u tržištu rada, jer se ono značajno promenilo u odnosu na 2014. Stopa nezaposlenosti je više nego prepolovljena (2014. je bila 19,2%, dok je danas 8,2%). Kako je dostupnost ljudskog kapitala već godinama unazad najveći izazov, kompanije svojim internim politikama, u velikoj meri prioritizuju mere za povećanje zadovoljstva i retencije zaposlenih. Da je to među AmCham članovima trend poslednjih nekoliko godina i da se isti nastavlja, govori i podatak da su u okviru ESG politika, koje sprovodi preko polovine AmCham članica, pitanja uključivanja i zadovoljstva zaposlenih, jačanja retencije zaposlenih i privlačenje talenata, apsolutno u vrhu mera u koje se ulaže i koje će se sprovoditi u narednoj godini.

Kada se govori o politikama koje država može da sprovede, kompanije već godinama prioritizuju fleksibilniji regulatorni okvir za olakšanje administracije radnih odnosa i čuvanja dokumentacije, njenu digitalizaciju i modernizaciju u pogledu prilagođavanja savremenim uslovima rada. Što se tiče šireg kruga politika, naglašavaju nastavak i unapređenje politika za zadržavanje visokokvalifikovanih kadrova u zemlji, i omogućavanje jednostavnijeg privlačenja talenata iz inostranstva. Posebnu pažnju, kako AmCham članice već godinama preporučuju, treba posvetiti unapređenju obrazovnog sistema, korišćenju novih tehnologija, na usvajanje novih načina učenja, zaključivanja i rešavanja problema umesto fokusa na reprodukciju činjenica, a kao preduslov vide povećanje državanog budžeta za obrazovanje, kao najvažnijeg resora u koji država treba da ulaže, da bi se postigao stabilan priliv edukovanih kadrova neophodan za dugoročan rast privrede.

Uvođenje praktične nastave na svim nivoima obrazovanja postaje neophodno zbog dinamičnih promena na tržištu rada. Ovim pristupom značajno bi se unapredio obrazovni sistem i oblikovanje mladih ljudi, ne oslanjajući se isključivo na dualno obrazovanje. Svim učenicima treba pružiti priliku da razvijaju kritičko mišljenje, steknu konkretne veštine, razumeju radno okruženje i osnovne koncepte biznisa. Takvo iskustvo olakšaće im donošenje odluka o daljem školovanju i pravcu karijere. Takođe, studentima će omogućiti povezivanje teorijskih znanja s praktičnim iskustvima, što je veoma važno za njihov uspešan ulazak na tržište rada.

ZELENA AGENDA

Prema mišljenju polovine članica AmCham-a, ključna reforma u oblasti sprovođenja zelene agende jeste unapređenje regulative koja podržava investicije u obnovljive izvore energije, za čime slede dalje podsticanje projekata energetske efikasnosti, reforma nameta po principu “zagađivač plaća”, kao i olakšavanje ulaganja u proizvodnju električne energije za sopstvenu potrošnju.

Blagi skok značaja reformi iz domena eneregetike u odnosu na prošlu godinu, može biti posledica visokog stepena regulatornih aktivnosti Vlade Republike Srbije u poslednjih godinu dana, kada su izmenjena dva krovna zakona (Zakon o energetici i Zakon o korišćenju obnovljivih izvora energije), a čije izmene su sprovedene u cilju olakšavanja zelene energetske tranzicije. Iako su značajna unapređenja postignuta u prethodnom periodu, veliki izazov za privredu, posebno za izvozno orjentisane kompanije ili kompanije koje posluju u sastavu velikih međunarodnih korporacija, leži u činjenici da najmanje dve trećine električne energije koja se proizvede u Republici Srbiji dolazi iz fosilnih goriva. Ovo je dodatno pogoršano činjenicom da kompanije imaju veoma ograničene mogućnosti kada je reč o alternativnim načinima za obezbeđivanje električne energije iz obnovljivih izvora. Ovo direktno utiče na sposobnost kompanija da ispune zahteve održivosti, koji ubrzano postaju njihovo strateško opredeljenje, ali utiče i na njihovu konkurentnost na međunarodnom tržištu.

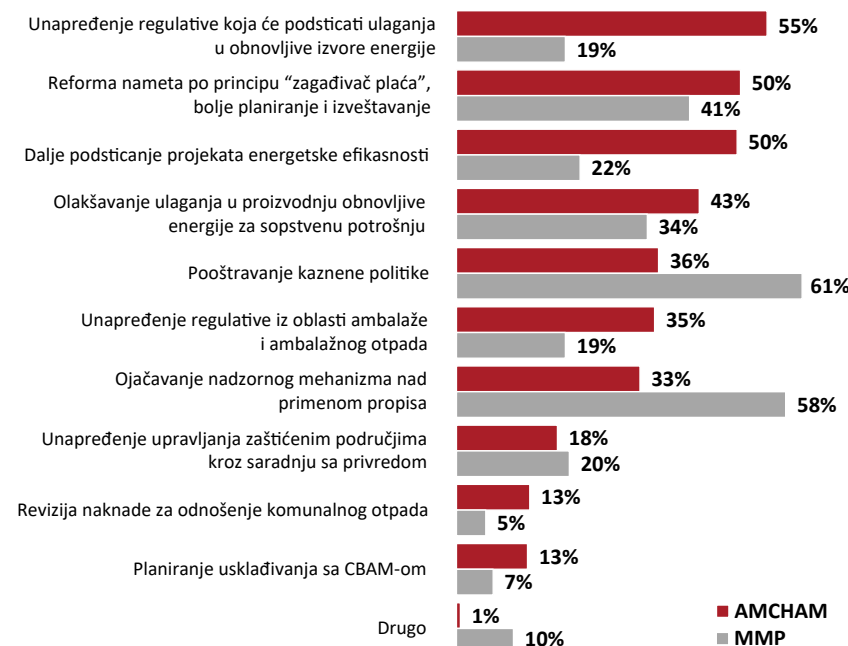
EU Mehanizam za prekogranično prilagođavanje ugljenika (CBAM), čija puna implementacija počinje za nešto više od godinu dana, još uvek predstavlja nepoznanicu za industrije koje su obuhvaćene. Dok sa jedne strane EU još uvek razvija implementacione akte koji će bliže definisati sisteme akreditacije i verifikacije emisija, kao i obračun cene ugljenika, stiče se utisak da određena pravila mogu kontradiktorno imati i destimulativan efekat za poslovanje određenih „zelenih” industrija. Na primer, uključivanje izvoza električne energije iz obnovljivih izvora u CBAM okvir će zasigurno kreirati dodatne troškove i obaveze za ove kompanije koje električnu energiju proizvode iz čistih izvora i negativno uticati na dalje investicije u ovoj oblasti. Na taj način, umesto da stimulišu razvoj zelene energije, ova pravila bi mogla stvoriti barijere za dalji rast i inovacije u sektoru, što je suprotno ciljevima održivosti koje EU nastoji da postigne.

Da su podsticajne politike u ovoj oblasti neophodne ukazuje i podatak da polovina AmCham članica koristi obnovljive izvore energije u sopstvenoj potrošnji, dok je taj procenat među malim i mikro kompanijama samo 5%. Kod dela uzorka koji koristi ili planira uvođenje novih tehnologija za dobijanje i proizvodnju zelene energije, preovlađuje korišćenje solarnih panela, elektrifikacija voznog parka, kao i sklapanje Korporativnih ugovora o otkupu električne enegije direktno sa velikim proizvođačima obnovljivih izvora energije.

Nakon prošlogodišnjih izmena Zakona o korišćenju obnovljivih izvora energije kojima su uvedena ograničenja u pogledu instalisane snage kupaca-proizvođača, privreda se suočila sa neizvesnošću u pogledu daljeg razvoja srednjih i velikih projekata proizvodnje električne energije iz obnovljivih izvora za sopstvene potrebe. Da bi se ovi projekti nastavili i kompanijama bilo omogućeno da dalje dekarbonizuju svoje operacije, neophodno je što pre usvojiti izmene Zakona o energetici kojima se uvodi institut „aktivnog kupca“, ali i obezbediti njegovu punu implementaciju kroz saradnju sa Ministarstvom rudarstva i energetike i javnim preduzećima u oblasti energetike.

U domenu zaštite životne sredine, ispitanici smatraju da bi sistem ekoloških naknada trebalo osmisliti tako da utiče na zagađivače da smanje emisiju zagađenja koja je prateći efekat njihovih poslovnih aktivnosti, kao i da biraju tehnologije i organizaciju rada koja smanjuje negativan uticaj na životnu sredinu. Ovakav sistem je moguć samo ukoliko visina naknade zavisi od obima zagađenja koju emituje određena aktivnost, pa se preporuke prvenstveno kreću u pravcu transformacije postojećih naknada koje ne poštuju ovaj princip i predstavljaju parafiskalni namet, poput naknade za zaštitu i unapređenje životne sredine, naknade za odnošenje komunalnog otpada i naknada u oblasti zaštićenih područja.

PRIORITETNI PRAVCI REFORMI U CILJU SPROVOĐENJA ZELENE AGENDE

ESG strategije i ciljevi dobijaju sve veći značaj među velikim kompanijama, na šta ukazuje podatak da više od polovine AmCham članica ima jasno postavljene ESG ciljeve, pri čemu se usklađenost sa zahtevima matične kompanije (54%) i jačanje odnosa sa zaposlenima/privaćenje talenata (51%) nalaze prvi na listi razloga zbog kojih se ove kompanije bave pitanjima održivosti i ESG-a, nakon čega sledi i usklađivanje sa regulatornim zahtevima u ovim oblastima (43%).

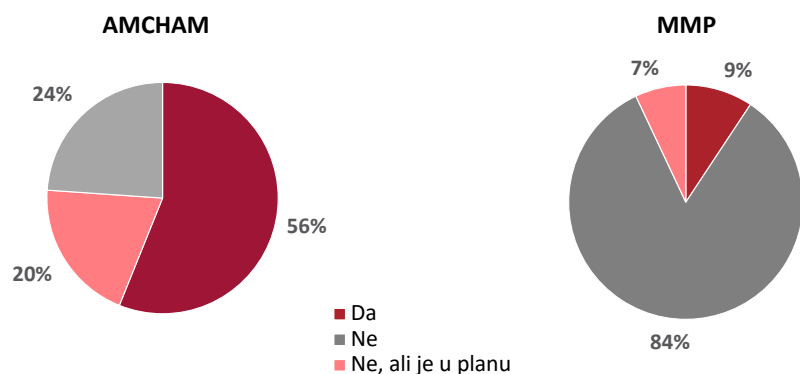
S druge strane tek 9% MMP ima ESG strategije, na šta ih prirodno najviše motiviše sticanje konkurentske prednosti na tržištu (63%) i jačanje odnosa sa investitorima (55%). Ova pojava se može objasniti sve većom ulogom lanaca snabdevanja u održivim politikama. Velike kompanije sve više zahtevaju od svojih dobavljača da usklade svoje poslovanje sa ESG standardima, što vrši pritisak na mala i srednja preduzeća da implementiraju ove strategije kako bi zadržali poslovne odnose i ostali konkurentni na tržištu.

AmCham članice koje se bave ESG pitanjima izdvajaju uključivanje i zadovoljstvo zaposlenih (41%), politike raznolikosti, jednakosti i inkluzije (36%) i bezbednost i zdravlje zaposlenih (33%), kao prva tri prioriteta kada je reč o implementaciji ESG programa u narednih 12 meseci. Ova prioritizacija može biti podstaknuta već pomenutim izazovima u vezi sa dostupnošću radne snage na tržištu, zbog čega velike kompanije podižu standarde u pogledu brige o zaposlenima kako bi zadržale i privukle talente.

Zatim slede povećanje korišćenja obnovljivih izvora energije u sopstvenoj potrošnji i povećanje energetske efikasnosti (32%) AmCham članova.

S druge strane, najvažnije teme za MMP koje se bave ESG pitanjima su bezbednost i zdravlje zaposlenih, uticaj na lokalnu zajednicu, kao i zadovoljstvo kupaca.

POSTAVLJANJE ESG CILJEVA

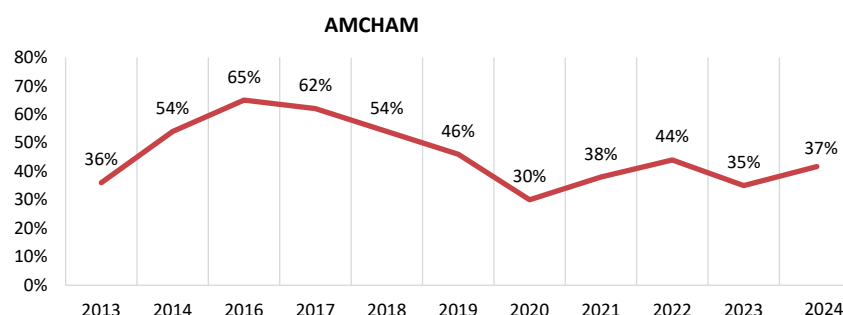
Dok su najveći fokusi u „S“ komponenti ESG-a, najveći izazovi su definitivno u „E“ delu. Kao najveće izazove za bavljenje pitanjima ESG-a, velike kompanije izdvajaju upravo postizanje energetske efikasnosti i povećanje korišćenja obnovljivih izvora energije, upravljanje otpadom i odgovornost u lancu snabdevanja.

EU regulativa u oblasti održivosti (Direktiva o korporativnom izveštavanju o održivosti, Regulativa o sprečavanju deforestacije itd.) postavlja sve strožije zahteve kompanijama, namećući im obavezu praćenja celokupnog lanca snabdevanja. Kompanije su sada dužne da prate ne samo svoje operacije, već i aktivnosti svojih dobavljača. Podaci koje dobijamo od naših partnera su ipak često fragmentirani, nepouzdati ili nedovoljno dostupni, što otežava praćenje i optimizaciju održivosti kroz ceo lanac. Bez sveobuhvatnog i tačnog uvida u tokove proizvoda i sirovina, kompanije se suočavaju s velikim preprekama u postizanju održivih ciljeva.

SIVA EKONOMIJA

Dok se od 2016. godine, smanjenje sive ekonomije nalazilo u padu sve do 2020. kada je palo na izmereni minimum (30%), nakon COVID-19 pandemije istraživanje ukazuje na ponovni rast relevantnosti nastavka reformi u ovoj oblasti. Ovaj fenomen je blisko povezan sa povećanjem obima elektronske trgovine tokom pandemije, što je posledično dovelo do toga da nelegalna trgovina putem interneta dobija sve više na značaju.

AMCHAM TREND: SMANJENJE SIVE EKONOMIJE KAO REFORMSKI PRIORITET

Iako siva ekonomija zauzima visoko mesto u listi prioriteta, posebno kada govorimo o MMP uzorku, vidi se izvestan napredak u odnosu na prethodne godine. Na ovo je svakako uticalo konzistentno sprovođenje aktivnosti iz Nacionalnog plana za suzbijanje sive ekonomije, uključujući reforme koje se tiču fiskalizacije, razvoj usluga bezgotovinskog plaćanja, ali i jačanje kapaciteta inspeksijskih organa za prepoznavanje i borbu protiv sive ekonomije.

Neki od izazova koje kompanije i dalje identifikuju kao prepreku daljoj sistemskoj borbi protiv sive ekonomije, jesu i dalje skromni ljudski i tehnički kapaciteti nadležnih organa koji bi trebalo da se uhvate u koštac sa sve složenijim slučajevima nelegalne trgovine i kršenja prava intelektualne svojine, nedovoljna stručna osposobljenost i profilisanost inspektora (posebno u oblastima koja zahtevaju posebna tehnička znanja, poput softverske piraterije ili internet istraga), ali i izostanak sistemske saradnje između izvršnih i pravosudnih organa, koji je praćen čestim izostankom adekvatnih pravosudnih ishoda.

Siva ekonomija ne poznaje granice i predstavlja ozbiljan izazov za sve države u regionu, zahtevajući zajednički pristup i regionalnu saradnju kako bi se efikasno suprotstavili njenim negativnim posledicama. Samo zajedničkim naporima nadležnih organa možemo stvoriti jedinstveni okvir koji će olakšati razmenu informacija, usklađivanje propisa i borbu protiv prevara, što je ključno za očuvanje fer okruženja.

AMCHAM SERBIA

A LEADER IN CHANGE